

Forfatter: Grundtvig, N. F. S.

Titel: Kort Begreb af Verdens Krønike i Sammenhæng

Citation: Grundtvig, N. F. S.: "Kort Begreb af Verdens Krønike i Sammenhæng", i Grundtvig, N. F. S.: *Grundtvigs værker*, Faculty of Arts, Aarhus University, s. 364. Onlineudgave fra Grundtvigs Værker: https://tekster.kb.dk/text/gv-1812_189-txt-shoot-idm9779.pdf (tilgået 25. april 2024)

Anvendt udgave: Grundtvigs værker

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. Du kan kopiere, ændre, distribuere og fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk dog altid at kreditere ophavsmanden.

[Læs CC0-erklæringen](#)

Rettelser og Anmærkninger.

At der, uagtet den ufortrødne Flid, mine Venner: Dons og Hersleb have anvendt paa at randsage mine Kragetæer, alligevel have indsneget sig endel Trykfeil, bør ikke forundre eller forarge Nogen, og de vildsomme tænker jeg Læseren skal finde rettede her.

At der, uagtet jeg dog har holdt Øie med mig selv, ere indløbne endel Tankefeil, burde heller ikke forundre eller forarge, aldenstund jeg bekender mig at være et skrøbeligt Menneske. Imidlertid kunde jeg dog have stor Lyst til at rette de vildsomste af disse med det Samme. Grunden er, at Gud har givet mig Kærlighed til Sandhed, men vil Nogen mene, jeg gør det for at spille min Recensent et Puds, skader det ikke heller; thi er Han en sandhedskærlig Mand, vil det glæde ham, og hvis ikke, da er det og meer tilpas til ham, naar han, som selvgjort Posekiger, vil have sin Næse hvor den Intet havde at gøre. Dog, han vil i det af Bogen som *duer*, finde nok at slaa sig til Rid366der paa, og kan han ikke ret komme i Stigbøilen, skal jeg hjælpe ham som en ærlig Mand.

Tilegnelsen.

For at det ikke skal gaa mig med denne Tilegnelse, som med hin, hvori Man vilde lade mig sige, at min Fader var den eneste kristne Præst i Landet; faaer jeg vel at anmærke, at det er hver ærlig Ridder ufortalt, naar jeg siger, at Saga svarer: Fredrik Daneskjold. Det er hans Memorial om Basedov jeg har for Øie.

Side 1. Fattes i Overskriften: Første Tidsrum.

— 2. Lin. 16. fattes i Enden Ordet: Fugle.

— 5. — 23. Svig for Krig.

En almindelig Feil er det i Fortællingen om det første Tidsrum, at Bibelens Udsagn ei synlig ere adskilte fra egne Betragtninger og Slutninger. Betragtningen om Staternes Opkomst maa ikke forlede til den Vildfarelse, at Folkene efter fornuftigt Overlæg valgte sig Konger og fordrede Love. De dreves af Øieblikkets Trang til en Anfører eller overvældedes. Forgudelsen af Mennesker hører til en langt senere Tid, og hvad der siges om Forskellen mellem Noahs Efterkommere maa naturligvis ikke tages strængt, da Talen blot er om Stammernes Hovedstemning.

Side 8. Lin. 21. Andet Tidsrum.

- 10. - 5. Guders og Kongers Huse.

- 14. - 15. og for som.

- 16. - 4. Pelops blev saa mægtig

367Side 16. Lin. 10. 11. da hun blev lokket — flokkedes Helte.

- 24. - 10. Beskuelsen.

- 33. - 7. Leietropper.

- 35. Her burde Akæernes kække Høvding, Philopømen, som man har kaldt den sidste Græker, været nævnet, især fordi det og her sees, at naar et kraftfuldt Folk nærmer sig sin Undergang, opstaaer altid en enkelt stor Mand, som vil genføde dets gyldne Alder. Det er endnu aldrig lykkedes Nogen, uden dem der løftede Kristi Banner og kan ikke lykkes andre, thi kun Herrens Ord kan genføde Troen, det Aandeliges Rod.

Historieskriveren Polyb fra Akaia burde og været nævnet, ei for at ophøies som Sagas Ypperstepræst, thi han var intet mindre, men for ogsaa her at lægge Mærke til det nødvendige Samfund mellem jordisk Klogskab, Fordærvelse og Kraftløshed. Historien var for ham Intet uden et Virvar af Tilfælde, som Man ved de forrige Tidens Undervisning skulde lære at beherske. At en saadan Klogskab hverken reddede Akaia fra Undergang, eller Polyb fra at slæbes til Rom, er begribeligt; at vor Tidsalder ophøier denne sin Frænde, er ogsaa begribeligt, og at Gud, hvis Visdom de af bare Klogskab ei kan erkende, gør deres Klogskab til

Daarlighed, ved at ødelægge alle de Folkefærd, der saa godt kan sige, hvordan Man kan bestaa uden hans Hjelp: det er for en Kristen heller ikke no368gen Hemmelighed. Tidens Kloge derimod blive blinde og forhærdede ved at bygge paa Afgudstemplet, trodsende Herrens Ild og de Jordskælv som i et Øieblik fortærer hvad de gennem Aar møisommelig sammenkline.

Side 36. Hvad her er sagt om de gamle Romeres Dyder, behøver Indskrænkning, skøndt det er vist, at i det Tidsrum vi kende Romerne, komme de tilsyne, som de mest jordiske, der have bygget i Europa. Deres hele Historie er Borgen for Sandheden af hvad der fortælles om deres Stammefædre. En Røvertrop, forenet til et ordenligt Selskab, som kun indenfor Murene holdtes i Ave ved Skrækkebillede og fælleds Fordel, men havde kun eet Ord til at betegne en Fremmed og en Fiende, og intet Navn til Dyden uden Mandelighed, det var Folket, som Daniel saae i Aanden under Jernets Skikkelse.

Side 39. Niebuhrs Mening, at Fortællingen om Kongernes Tid er et gammelt sammenhængende Heltedigt, maa vist bifal des af alle Kyndige, og er, som saadant, et uforkasteligt Vidnesbyrd mere om Romerfolkets jordiske Sind, thi Vers har det vist aldrig været, og Guddommen har der intet andet at gøre, end at frembringe Byens Mester og give Love, Romulus sendes tilbage til Guderne, og Mænd med Sværd ved Belte og Øiet paa Himlens Stjerner og Dyrenes Indvolde øve Bedrifterne. I intet Folkefærds Heltesange spores saamegen forstandig Opdigtelse, ligesom Folketroen vel i intet Land uden369for Ægypten, saa tidlig er blevet misbrugt til verdslige Øiemed. Æneiden er en værdig Fortsættelse af det gamle Epos.

Side 42. Her burde imellem den døende Jakobs Spaadomme, den, om Helten af Juda, der bandt sin Aseninde ved Golgatas Vinstok, ei været udeladt. Det er rigtig nok forskrækkeligt i vore oplyste Tider, da Man kløgtig har udfundet, at Jakobs Spaadom kun er et Digt i Virgils Maner til at smigre Kong Salomon, da endnu at finde en Spaadom om Messias der, hvor selv Herder og flere kristelige Mænd, bange for Tidens Spøgelse, have tillukt Øinene; men jeg har selv leget Spøgelse og er afvant med Frygten. Enten var Jesus en Løgner, eller ogsaa havde Abraham med Glæde i Aanden seet Kristi Dag (Joh. 8.) og sikkerlig havde han ei fortiet sit glædelige Syn, om end ikke Jakob havde havt det samme. Man kan da forud vide, at Jakob i sin Svanesang, naar han talte om sin Afkoms Skebne, dunkelt maatte henpege paa Forjættelsen som han havde skimtet og hilset i det Fjerne, paa den Engel som genløste Ham.

Side 43. Lin. 19. Præster og Leviter.

Side 46. burde det været anmærket, at naar Man, som Tidsalderens selvkloge Daarer, anseer Profeterne for blotte Digttere, da ere de et uforklarligt Underværk i Historien; thi vel maatte Man spørge, hvor det Folk var, hvis Digttere ikke fordærvedes med det, ja hos hvilket Poesien ei aldeles forstummede i dets kraftløse Dage? Hvem digtede i Grækenland i Alexanders Dage? 370hvilke Toner hørtes paa det sjunkne Kapitol, ja hvor vare selv de arabiske Skjalde, da Bagdad faldt? Mellem Kristne er det saare forklarligt, at Digterstemmer høres silde; og dog, hvor ere nu Italiens og Spaniens og Englands Digttere? hvorledes synges der i Tydskland, ja selv i Danmark? Det er vel overflødigt at sige, at dette ikke er mit Bevis for Profeternes Samfund med Gud, det ligger i deres Spaadomme og det ny Testaments Vidnesbyrd; men et Bevis paa Guds synderlige Husholdning med Jøderne er det visselig, det maa Hver sande, som har nogen Forstand paa den menneskelige Aands Vilkaar og Krønikens Gang.

Side 47. Aarstallet 588 hører til forrige Side ved Jerusalems Ødelæggelse.

S. S. Lin. 15. Juda, Benjamins og Levi Stammer.

Side 48. Lin. 21. Brødre og Præstesønner. Det Sidste er saare mærkeligt; thi ogsaa her sees det, at Præsteslægterne ere de sidste, som fordærves og svækkes, men tillige at naar kun i Helligdommen er Levning af Mod og Kraft, er det snart forbi med et Folks Daadstid. Efter Makkabæerne fulgte *Idumæeren* Herodes, som Roms Statholder.

I Anledning af Profeternes Spaadomme om Kristus burde det have været anmærket, at David i den 21de Psalme spaaede om Jesu Død, som om han selv havde staaet under Korset, hvilket hver Sandhedsven kan og maa se, ved at sammenligne Psalmen med Math. 27; at 371Esaias især i sit 53de aabenbar spaar om Forsoningen, hvilket ydermere bekræftes i Ap. G. 8, og at det især er Daniel, som i sit 9de bestemte Tiden for Kristi Komme. Vel klinger Sligt som en løs Tale i Døgnets Øre; men det beviser kun Sandheden af Herrens Ord hos Daniel 12. 10. Ingen af de Ugudelige skal forstaa det, men de som mærke paa Visdom, de skal forstaa det.

Side 52. Det er en Skødesløshed at jeg har sagt, at det græske Sprog herskede i det hele romerske Rige, da det burde hede: var bekendt og forstodes af Mange.

Side 53. Her burde Satirskriveren Juvenal og Samleren Plinius været nævnte, hvilke begge vare voxne, førend Trajan tog ved Spiret. Skøndt nu baade Trajan og Plinius gjorde Alt for at bringe offentlige Skoler i Gang, skøndt goddædige og videnskabelige Fyrster sadde paa Tronen i to Menneskealdre, lod dog ikke et opvakt Hoved sig tilsyne; Lærdommen undergik midt mellem Skoler og Bogsamlinger, medens den oplomstrede mellem de undertrykte Kristne. Hvo som ikke her seer Stadfæstelse paa den Sandhed, at Tro

er al Aandeligheds Moder, han har forsvoret at oplade Øret for Sandheden.

Side 56. Her burde det med et Par Ord været anmærket, hvorledes Profeten Daniel forudsaae det romerske Rige og dets Skebne, som vi kan læse i hans Tales andet Kapitel, hvor han siger: Det fjerde Rige skal være stærkt som Jernet, eftersom Jernet knuser og svækker Alting, ja 372som Jernet sønderslaaer alle Ting, skal og det knuse og sønderslaa; men at du (Nebukadnesar) saae Fødderne og Tæerne (paa Drømmebilledet) en Del være af Pottemagerleer, en Del af Jern, er at det skal blive et deelt Rige, og der skal blive af Jernets Størke deri, og det skal være tildels et stærkt Rige, men tildels et skrøbeligt; Menneskeslægten skal blandes og dog ei hænge sammen, ligesom Jern ei kan hænge ved Leer. Men i de samme Kongers Dage skal Himlens Gud oprette et Rige, der ei skal forgaa evindeligt. Mon Jøderne virkelig, for at føie de Kristne, skulde bagefter opdigtet denne Spaadom!!! Jeg maa ved denne Leilighed anmærke, at det endog blot fra den almindelige historiske Standpunkt viser sig som et høist elendigt Konstgreb, naar Man vil indbilde Folk, at de Psalmer og profetiske Digte, som spaa om de tilkommende Tider, ere opdigtede efter Tildragelserne, og for en Deel efter det Babyloniske Fængsel. Først kan det jo ikke nægtes, at Jøderne selv ansaae Spaadommene for gamle, og at ene den stærkeste Vished herom kan forklare det Vidunder, at Folket kunde vende tilbage til den Gud de havde forladt, og hænge saa fast ved hans Dyrkelse, som Historien om den makkabæiske Tid, ja om en Rad af Aarhundreder sandfærdig vidner. Hvorledes skulde nu Folket være kommet til den Indbildning, ja hvorledes skulde Spaadommene været forfattede, efterat de Ting vare skedte, som ei kunde ske uden formedelst dem? Maatte det ikke været mere en vantro Digter, 373der for Alvor vilde udgivet sit historiske Digt for en Spaadom, og vilde Folket fæstet mere Lid til ham end Romerne til Virgil, eller vi til hans Frænder, ja vidner ikke Digtene om en ærlig, gudelig Forfatter, udtordnes ikke Ve over dem, der tillyve sig Herrens Syner, opfordres ikke Folket til at give Agt paa, om det ogsaa opfyldes? Til Overflod maatte Man vel spørge: hvem de ebraiske Digtere efter Fængselstiden har været? Hos de faa Profeter, som spaaede efter den Tid, se vi Poesiens Ild udbrændt, de ere kun gudfrygtige Moralister, og kun det forlenede Fremsyn udmærker dem; de apokryphiske Bøger, og de 70 Fortolkere vidne om, at de livligste Aander havde skiftet Tungemaal; hos Sirach lære vi, hvad som da kaldtes Poesi, nemlig sligt høitravende Billedsprog, som ogsaa vi have givet dette Navn; men hvilken uhyre Forskel mellem det og de gamle Profeters Qvad. Nei havde der endnu været poetisk Gnist tilovers, da var vel Makkabæernes Heltetid ei blevet ubesjunget. Et Blik paa disse apokryphiske Bøger skulde ogsaa helbrede for det Galskab, at lade de gamle ebraiske Historier fremstaa ved deres Side. Dog, naar man lukker Øinene, nytter det ikke at Lyset skinner klart, det er alt hvad Man kan sige.

Side 64. Lin. 2 aandeligt for sindigt.

Side 71. En god Oplysning til rigtig at bedømme Gregors Adfærd med Henrik, giver Saxos Beretning om den samtidige Biskop Vilhelm i Roskild og Svend Estridsen. Her seer Man hvad 374en kristelig Bisp følte sig forpligtet til, og hvad en kristen Konge ikke skammede sig ved.

Side 74. Pilegrimsfærden har jeg udentvivil malet med alt for lyse Farver, og det er kommet dels af det saa saare Poetiske der udmærker den, og dels af den store Uret, der er gjort de arme Pilegrimme af Vanhellige, der ligesaa lidt vil reise sig, som knæle for Kristus. Fromme Tanker var det vist som avlede Valfarterne; men at Mange ogsaa mente derved at løskøbe sig fra sand Omvendelse, kan ikke nægtes, ligesom Korstogene vidne høit derom, og at det i det Hele stod sig slet med Troen paa Kristi Forsoning og Guddom, naar Man ledte efter ham i Graven, er ligesaa klart. At træffe den rette Fremstilling er vel ikke muligt, uden i en Udvikling, hvor Gerninger tale og danne i den Opmærksomes Sjæl et Billede, hvis Farveblanding kun kan beskues, ikke beskrives.

Side 76. Lin. 29. Tapperheds Underværker.

Naar det heder: anderledes sindet var den Hær som fulgte Gotfred, da er det ligefrem alt for almindeligt udtrykt, da et saare nederdrægtigt Sindelag lod sig tilsyne hos Mange, selv mellem de Høibaarne. Tungt er det imidlertid, at Man ikke har en Historie om Korstogene som fortjener dette Navn; thi visselig, det trojanske Tog, og hvilken Bedrift af Mænd Man vil nævne, tabe Glandsen ved Siden af dem. At Serxes førte Asiens Millioner over Hellespont for at ødelægge to græske Byer, det er et forunderligt Skuespil; Aanden opløftes visselig ved at se de 375vakkre Hellener værne om langt Mere end de ahnede, om det Sprog hvori Herren vilde tale til Folkene, og det Aandens Øre, som behøvedes til at fornemme Talen. Men at se Europas Hundredetusinder frivillig flokke sig og gæste Asien for at udrydde Guds Fiender og tilbede frit paa de hellige Steder, det aabenbarer hvilket mageløst Præg Kristendommen havde paatrykt Heltesjælene, selv naar de sværmede. Betænkes dertil hvad Europa vilde blevet, dersom Konstantinopel var faldet to Aarhundreder før, da maa vi vel for Alvor kalde Korstogene hellige Krige, i hvor vanhelligt end mangen Kæmpes Sindelag var. Det Vidunderlige, saasom under Indspærringen i Antiokia og de første Kampe omkring Jerusalem, er virkelig og saa øiensynligt, at selv den kolde og selvkloge Spalding nødes til at mærke det og studse.

Side 79. Det havde maaske været bedre ei at nævne den danske Prinds Svend blandt Korsfarerne, da Efterretningen ei rigtig kan hjemles. Imidlertid er Sagnet om ham dog neppe en af de mange Opdigtelser, hvormed Tasso af Mangel paa Sandhedskærlighed og Syn for det virkelig Store udstafferede Korstoget, som Han vel mente at forskønne.

En Forglemmelse er det, at Væringerne (Barangerne) ei ere nævnede; thi skøndt disse vel oftest lokkedes af Ære og Sold til at tjene Myklegaards Keiser, have de vist bidraget mere til at forsvare Konstantinopel, end Man almindelig troer, thi hveranden var en dygtig Høvding.

376Side 78. 1187 for 1871.

— 80. Lin. 20. fra læs før.

At Indbyggerne i Italiens Stæder forenede Sydens og Nordens Fortrin, klinger som en Frase, der gerne vilde have Noget at betyde, og er ikke heller stort andet. Det Sande er, at de ved Nordboernes Indvandring fik Kraft ei allene til legemlig Strid, men ogsaa til at sysle med det Aandelige, dog mest efter de romerske Forbilleder, der syntes at være dem uudslettelig indpræntede. Mindes jeg ret, da er det Sismondi, der sammenligner Italiens Smaastater i Middelalderen med hine i Grækenland, og Sammenligningen kunde vist uden al Tvang drives saare vidt og dybt, enddog Kristendommen gav Alt et anderledes, og Man kan frit sige, høiere Præg. Florents kan ingen Sagakyndig beskue, uden hardtad hvert Øieblik at mindes om Athenen, hvorfra Staden ogsaa, troer jeg, fik sin første Hertug; det samme tøjleløse Begreb om Frihed, samme Hang til Leg med det Aandelige, og til at formæle det med det Sandselige, finde vi i Italienernes Poesi og Videnskabelighed, og deres Malerier ere jo saa fuldelig de græske Billedstøtters Sødskende, som saadanne kan avles i et Land, der har været kristnet. Under det fremmede Herredom have Italienerne ogsaa spillet de romerske Grækers Rolle, og de synes desværre, at være modne til et Tyrkeaa, om ei til noget Være.

Side 84. Lin. 26. deilige.

— — — 30. Kristkirken.

377Side 86. Lin. 32. Liegniz.

— 87. — 7. Den Røst med hvilken Gud kaldte Mogolerne tilbage, var vel især Tidenden om deres Khans Død.

Side 90. 1314 er Philips Dødsaar, og den Kapetingiske Stamme gik ud 1328.

Side 90. Lin. 17. mest med Leietropper.

— 93. Lin. 28. deres Mundart blev Italiens Bogmaal.

Side 101. Her burde det været bemærket, at det ebraiske Sprog paa denne Tid maatte været forgaaet, hvis Jøderne ei saa forunderlig havde holdt fast ved det og deres hellige Bøger. Nicolaus Lyra, som i det 14de Aarhundrede oplivnede Sproget og Bibelfortolkningen, var en omvendt Jøde, og Reuchlin havde vel aldrig tænkt paa at lære Ebraisk, dersom ei en Jøde (Keiser Frederik den Tredies Livlæge) havde skænket ham den skønne Haandskrift af det gamle Testamente, ligesom det var Jøden Ardia i Rom, af hvem han købte sin Indsigt i Sproget. Aabenbarer Herrens Finger sig ikke her, da veed jeg ikke, hvorledes Gud skulde bære sig ad for at vise os den.

Side 111. Bjergmanden Hans Luther i Eisleben holdt paa Guds Forsyn sin Søn til Bogen, da ham tyktes at kende hos liden Morten synderlig Attraa og Evne til at spore Malm i Aan dens Gruber. Ad trange Veie maatte han stride sig frem til Høiskolen i Erfurt, men Herren velsignede hans Vaaben: Bøn og Flid, og allerede som ung Magister, kom han for Orde som et 378dygtigt Hoved. Det var hans Faders Villie, at han skulde lægge sig efter Lov og Ret og blive en fornem Mand; men den Bekymring for Sjælens Frelse, som med Eet betog ham, til hans Faders store Harm og alle Kyndiges Forundring &c. Han fødtes 1483.

Side 122. Lin. 3. det for den.

— 123. — 26. vare, saa godt som muligt forvarede (befæstede) baade.

Side 124. Lin. 13. modstaa for mønstre.

— 125. — 4. Forbund for Forsvar.

— 127. Mærkeligt er det, at de spanske Geistlige som stode Karl bi i hans sidste Tid, siden bleve forkættrede som Luthers Tilhængere. Det er som om Luthers Aand omsvævede ham i Dødens bittre Stund, til Tak fordi han lod den Helliges Støv hvile i Fred, da han under sit seirende Indtog i Vittenberg ophidsedes til at vanære det.

Side 128. Fattes Aarstallet 1397 ved Kalmarforeningen.

— 130. Lin. 1. et selvstændigt og mere roligt.

— 131. Ligesom Dannemark i Middelalderen var det mindst fordærvede Land, blev dets Reformation ogsaa et glædeligt Optrin; den var ikke Enkeltes Værk, men Folkets høie Begæring, derfor vare ogsaa næsten alle

Prædikanterne Indfødte, og selv mellem de gamle Bisper vare gudfrygtige Mænd. Grunden hertil maa søges først i Folkets aandelige Dybde, og dernæst i dets senere Omvendelse til Kristendommen. Derfor beundrede Man endnu i Midten af det 13de Aarhundrede de danske Klerkes Lærdom 379ved Conciliet i Lyon, derfor fandtes i mange Klostre skrevne Oversættelser af Psalmerne og andre Bibelens Bøger, derfor sad endnu i Kong Hanses Tid en vakker Mand: Børge med Lindemærket paa Lunds Erkestol, derfor bleve Præsterne ikke Tiggere, og under 3die Kristian gav Adelen 15dedelen af al sin Formue til at betale Landets Gæld.

Side 144. Lin. 32. Vantroen hardtad *ulægelig*.

Det er langt fra min Mening hermed at ville nedsætte gamle Plato; jeg kender endnu meget for lidt til ham, til at kunne fælde en ganske vis Dom over hans Lærdom; men det tykkes mig klart, at han var en ydmyg, sandhedskærlig Grubler, der vel af sin Tids Aand lod sig forlede til megen Spidsfindighed, men dog med alvorlig Omhyggelighed sankede de Lysglimt Aanden kunde faae Øie paa i sig selv og i Oldtidens Sagn. Ganske anderledes er det med dem der i Kristi Menighed stride under hans Banner, de flygte fra Lyset ind i hans Tusmørke, fordi deres Gerninger ere onde. De vil ikke vandre for Guds Aasyn ustraffelig i Kærlighed, men kun drømme om ham, de bilde sig ind, at der intet Ondt er til, intet Regnskab, ingen Dom eller Straf, de føle da ikke deres Nød, eller Trangen til Kristus, og i et Land, hvor de faae Overhaand, er for menneskelige Øine ingen Redning.

Al poetisk Malerkonst udspringer ligeledes af en Drøm om det Guddommelige. Troen paa himmelske Skikkelsers Virkelighed er sygelig og 380hardtad forsvunden, men Aanden længes dog endnu efter det himmelske Selskab, da fremtrylles deres straalende Skygger i spillende Farver. Mærkelig fortæller Man, at Rafael i Drømme undfangede Forbilledet til sine Lignelser af Herrens Moder. Maleren er den stumme Digter, han maa som Sakarias, skrive paa Tavlen, fordi han ikke troede Herrens Ord. Mikkel Angelo var udentvivel Kristen, men derfor er det ogsaa, som om han kun greb Penselen for at male en storstilet Bibel til hans starblinde Landsmænd, og, mindes jeg ret, var han Digter tillige.

Side 147. Lin. 2. og 3. staa de Ord: mest af langt andre Grunde i Modsigelse med Sandheden. Jeg veed nok hvad jeg dermed vilde sige, at der nemlig var langt mere aandeligt Alvor tilovers; men det laa i Folkets Eiendommelighed, og at Folket ei vilde have mere Kristendom, end der syntes forenelig med de verdslige Begærligheder, er klart baade af Inkquisitionens og Jesuiterordenens Oprettelse. Da Udviklingen selv modsiger hine slet valgte Udtryk, er paa den vel ikke stort at rette, thi hos Lojola har jeg i det mindste ikke endnu Grund til at formode urene Hensigter.

Side 149. Hvad jeg har seet af Calderoni er kløgtig Leg med Tanker, Billeder og Velklang, det er, hvad jeg ventede, og hvor Lidet jeg end har læst af hans Opdigtelser, troer jeg med god Samvittighed at torde gøre saadan aandelig Leg til hans Kendemærke, thi den driver ingen Digter, uden den er hans Lyst. De nyeste 381Æstetikeres Lovtaler over ham undre mig ikke, thi de ere hans Frænder.

Side 152 &c. Af Frygt for at rose den mig saa kære fjerde Kristian meer end kristelig Sandhedskærlighed kunde tilstæde, har jeg gjort ham Uret, og jeg maa her, som saa tit, sande: incidit in Scyllam, qvi vult evitare Charybdin. Dog, Feil, som Man begaar af den Grund, ere lette at ændre, thi de ramme altid kun Biting. At jeg har lastet hans Frillevæsen, det bør saa være, og det er Noget, Han ikke engang selv tog Mester Ole Vind ilde op; men Daddelen for Kortsyn og Hovmod vilde Han neppe lide og fortjener den vist ikke heller med Hensyn paa hans Tidsalder. Han ivrede sig storlig over Mester Jens, der med saa stor Flid havde forsømt Ulrik, at han ei var holdt til Bibelens Læsning, mindre til verdslige Historier, dem han burde vide paa sine Fingre, og her kender Man de lutherske Grundtræk. Med disse vilde han vist nu seet baade dybere ind og seet sig bedre for; men dengang, det er Uret at forlange. Vel kan det synes ønskeligt, at Han havde nedbrudt Skillerummet mellem Landets Børn, og taget Magten fra den vanartige Adel, men for at gøre det, maatte han brudt sin Haandfæstning og maaske kommet en indvortes Krig afsted, dertil tænkte Han for kristelig: Adelen Vanart maatte først ret aabenbares, og en Rigsdag forandre Rigens Skik.

Side 154. Lin. 29. Tronen f. Troen.

382Side 155. Hovedgrunden, hvi den evangeliske Lære ei blev stadfæstet i Sverrig før den bedste Tid var forbi, laa ikke i Svenskernes Umodenhed til ret videnskabelig Syssel, men i Folkets Mangel paa ret aandeligt Alvor, i dets jordiske Sindelag: derfor er Sverrig det eneste lutherske Land, hvor Geistligheden behøvede og ønskede udvortes Glands og Magt, og hvor Landsbykaldene røgtes af Tutter; derfor har Sverrig indtil denne Dag ei fostret en Digter, som kan gaae i Lag med Tydsklands og Dannemarks.

Side 160. Lin. 26 Det Ord: *maatte* er et slemt, hovmodigt og usandt Udtryk, hvormed de pantheistiske Nødvendighedsfolk har smittet mig. I Grunden er det dog slet ikke min Mening, enten at binde Hænderne paa vor Herre, eller at gøre den Historiens Aand til Afgud, som skal tvinge Folk til at være Keltringer. Hvad jeg mener her, og hvert Sted, naar jeg saaledes forsnækker mig, er, at Sligt efter de Paagældendes Stemning var venteligt, ja maatte ske, hvis denne ei forandrede sig. Havde saaledes Presbyterianerne fortaget deres verdslige Begæringer, eller Storbritannien faaet en Konge, som kunde og vilde føie dem, da var ingen Opstand skeet. Jeg agter denne Anmærkning passelig, for at den menneskelige Friheds Afgudstjenere skal

have ligesaa liden Grund til at laste, som Skebnedyrkerne til at rose, men mest for at Kristne ei af ubetænksomme Udtryk skal forledes til at tro, jeg taler om en anden Nødvendighed, end den der har sin Grund i Guds vise Styrelse 383og Menneskenes Fordærvelse. Saaledes siger Frelseren: det er nødvendigt at Forargelser maa komme, og i denne Mening bruges Ordene: maatte, skulde, &c. ofte i den hellige Skrift; men vi, som ikke, lig Skriftens Aand, kan være visse paa, at alle Mistydninger vil være frivillige, bør være varsomme med Brugen af Saadant.

Side 163 Lin. 17. mest f. ene.

— 170. Mærkelig er tilvisse i alle Maader Miltons Sang om det forlorne Paradis, thi Presbyterianerne havde og forloret deres, og det var mere det end vore første Forældres han besang. Naar den kristelige Poesi begynder saaledes at drømme, da har den ogsaa forloret sit; og det var intet Under, at den forstummede, da den skulde juble over dets Generobring.

Side 172. Bernhard virkede maaske mest paa Norden, thi fra Clairvaux lod hans Ven Erkebisp Eskild hente Danmarks første Munke. Dette bidrog ei lidet til at opholde Kristendommen herinde, og mærkeligt er det, at, skøndt det visselig ikke var Hoved, Nordboerne manglede, og skøndt de flittig besøgte Høiskolen i Paris, finde vi neppe Spor af Skolastik hos dem.

Jeg begriber ikke hvorledes det er gaaet til, at jeg ikke har nævnet den ikke blot mærkelige, men hellige Augustin paa sit Sted; thi selv den Korthed, hvorpaa jeg i de første Tidsrum beflittede mig, kan ei undskylde Tausheden. Da jeg talte om Arius, kunde jeg gerne tilføjet: Kirkens store Brøst blev imidlertid ret synlig ved 384Aarhundredets Slutning, og i det Følgendes Begyndelse; thi da gjorde Nestorius med meget Bifald Kristus i Himmelen og Ham paa Jorden til to Personer, da herskede en udartet og hyklerisk Pietisme i Donatisternes afsondrede Menighed, de pantheistiske Manichæer dreve vidt og bredt det formastelige Spil, at sammensmelte Religion og Uterlighed; den bretske Munk Pelagius nægtede med mange Tilhængere Arvesynd, Forsoning og den Helligaands Naadevirkninger, og Chrysostomus søgte ved menneskelig Visdoms overtalende Ord at gøre Kristendommen tækkelig i Konstantinopel. En dygtig Kæmpe behøvedes til at møde disse Mørkets vældige Hære, der truede med at omstyrte Kirken og igen reise et Afgudstempel paa Kapitolet, hvor hedenske Senatorer endnu offrede i Løn. Den Udkaarne var Afrikaneren Augustinus. Han var optugtet i boglige Konster, som en Hedning, førte et vildt Levnet og var i nogle Aar Manichæernes Tilhænger. For disses Praleri og Uterlighed fik han imidlertid Afsky, holdt sig til Cicero, og kom til Mailand som Læremester i Veltalenheden. Ved at høre den berømte Ambrosius, som da var Stadens Biskop, ventede han at forfremmes i Konsten, men glemte den over Guddomsrøsten, omvendte sig og blev Kristen for Alvor. Som Biskop i den afrikanske By Hippo var han i 35 Aar Kristenhedens Ypperstepræst, og næsten enlig paa Kamppladsen mod Troens Fiender; men endskøndt Han ei forstod Ebraisk, og hardtad intet Græsk, haandterede Han dog 385Aandens Sværd saa kæmpelig, at alle de aabenbare Modstandere maatte overlade ham Valpladsen. Fra Augustin maa Man begynde et nyt Tidsrum, thi under hans Forsæde bestemtes Tallet af de hellige Skrifter, deres Fortolkning og Troeslærdommene for flere Aarhundreder. Vist var han en af de store Menighedens Engle; men saa ærbødig Man end maa se op til ham, og forundres ved den Forstand paa Skriften Han, trods sin Ukyndighed i de hellige Sprog, ved Flid og Bøn tilkæmpede sig; maa Man tilstaa, hvad han selv bekendte, at hin Ukyndighed tit hindrede ham fra at udfinde Skriftens rette Mening, samt at selv han havde et Hang til Spidsfindigheder, der spaaede et skolastisk Tidsrum. Skriftens Tungemaal vare alt da saa forglemte i Vesten, at den lærde Munk Hieronymus, som lærte Ebraisk af en Jøde, og hvis latinske Oversættelse af Bibelen, tildels endnu gælder som Grundskrift i den katolske Kirke, agtedes for et Vidunder.

Af det Anførte sees, at Augustins Navn kun af Skødesløshed er sat hos Abælards, da der burde staa Origines.

Side 174. Rettere var det vel at sige: efter Joinvilles Tid, som beskrev Ludvig den Niendes Liv &c. Meningen bliver den samme.

Side 186. Naar det siges om den kristne Newton, at selv Han holdt denne Synsmaades Lovtale, forstaaes naturligvis ikke Bayles, som Sprogfeilen kunde forlede Lægmand til at tro, men den overdrevne Pris der sattes paa den udvortes 386Erfaring. Da jeg oftere i Bogen har erklæret mig imod denne, og lever i en Tid, da det ene Parti Intet vil tro uden hvad der kan føles med Hænder, medens det andet udgiver sine Tanker og Drømme for det eneste Virkelige, og vil gøre alt Andet til blot Skygge, skylder jeg Regnskab for min Overbevisning i denne Sag. Jeg troer ligefrem, at i Guds, baade Faderens og Kristi Hemmeligheds Erkendelse, ere alle, baade *Visdoms* og *Kundskabs* Liggendefæ skjulte. Det maa vel undre os, at nogen oplyst Kristen har kunnet tænke anderledes; thi al verdslig Visdom, som vil udgrunde Sammenhængen mellem det Synlige og Usynlige, betragter jo Mangfoldigheden baade af Synsting og Kundskaber, som Noget der maa forbinde sig til en vis Eenhed, naar Hovedforholdet først er udfundet; hvad den vil udgrunde har Gud aabenbaret sine Troende, og Alt maa da kunne lade sig betragte i dets Sammenhæng med Aabenbaringen. Imidlertid seer Man let, hvorledes mange Kristne ere komne til at ophøje Erfaringen saa, de ansaae nemlig al Guds Aabenbaring, som en Ophævelse af Tilværelsens almindelige Love, uden at huske, at for den Gud, der kalder de uvordne Ting, som om de vare, er Alt skeet fra Evighed, og at ingen Omvæltning, saa underlig den er for os, oprykker nogen Urt, som Han har plantet. Alt hvad der mangler Frihed, maa da, naar det rettelig

kendes, sees som hans Værk; kun i Frihedsytringerne, ikke i Evnerne, findes Striden imod ham, og selv 387hine, der fra Evighed ere forudsete, maa sees at være hans Styrelse undergivne. Naar Man ikke indseer dette klart, da synes det, som om Gud og Fornuft vare ubetinget hinanden modsatte, og den rimeligste Slutning maatte da blive hin sværmeriske Sætning, at al videnskabelig Stræben er utilladelig. Vildfarelsen faaer Sandheds Skin derved, at hin Stræben uden et Syndefald er utænkelig, men det er jo og hint som gjorde en skreven Aabenbaring nødvendig. Dennes Vilkaar, baade de indvortes som kræve Tænkning, og de udvortes som fordre Sprogkundskab, er det da ogsaa, som har overbevist alle ædru Troende om Videnskabeligheds betingede Nødvendighed. Imidlertid har Man ikke ret indseet Videnskabelighedens Sammenhæng med Aabenbaringen, uden forsaavidt den *umiddelbar* ledte til dennes Fortolkning, og dog droges Man, dels ved Videnskabernes indbyrdes Sammenhæng, dels ved Aandens Besmittelse og Betragtningen af Videnskabernes Nytté i det borgerlige Liv til at samle mange Kundskaber, hvis Forhold til Bibelen snarere synes fiendtlig end venlig. I de første kristne Aarhundreder, da Staten var hedensk, var det til spidsfindig Grublen og de gamle Filosofers Skrifter de Aander vendte sig, der vilde vide Andet eller Mere end hvad Skriften sagde, derfor opstode de mange Kætterier, thi Kirken var Aandens Verden, den kunde ikke røre sig, uden at møde Lærebegrebet, og de som i Bibelen ikke søgte Hvile for Sjælen, men kun Arbeide og 388Kundskab, kan aldrig enes. Imidlertid maa det aldrig glemmes, at der var en dybere Grund til at Videnskabelighedens Historie hos Grækerne i mange Aarhundreder efter Konstantin er eet med Historien om Læresætninger og Kætterier. Man følte nemlig det Bagvendte i, under Tænkningen at glemme Troen, som maa bestemme Menneskets Synsmaade for det Aandelige. I Vesten derimod, hvor det borgerlige Liv ei var en stillestaaende Sø, men et bølgende Hav, hvor Alt som Virkning af gærende Kræfter fik en mere indviklet Sammenhæng, maatte de Aander, der ei bekymredes for Sjælens evige Vel, finde et videre og mindre farligt Spillerum i det borgerlige Liv, og Hierarkiet var deres Bygning. At forfølge disse Spor gennem det skolastiske Tidsrum, vilde være lærerigt, men føre for vidt fra det efter Reformationen, som her egentlig tales om. Reformatorerne, især de sachsiske, lagde besynderlig an paa aandelig Syssel i det Hele, fordi det var under Aandens Søvn at Mørket havde udbredt sig: mere derfor, og for Sprogenes, end for Indholdens Skyld droges de græske og romerske Skrifter frem, og Kirken hiemlede Aanden en forunderlig Ret til, udelukkende at sysle med dem; der opkom uden Modsigelse en i sin Grund ukristelig Videnskabelighed, under Navn af humaniora. Den aandelige Verden deltes ligesom i to Riger, det ene var Troens, og der skulde Bibelen regere uindskrænket, det andet var den egenlige boglige Konsts, og der førte Klassikerne Herredømmet. Vil Man tage det strængt, var der endnu et tredje Rige, nemlig Trolddommens, hvor Stjernetydere og Guldmagere førte Septeret, men dette taaltes kun af Nødvendighed, omtrent som Tyrkernes i den legemlige Verden, imidlertid maa vi ikke tabe det af Sigte, thi det var Vantroens egenlige Hjem, hvor den stillede sin Nativitet, indtil den under gunstige Varsler kunde angribe Troen, den ledte efter de Vises Steen, for at være vis paa Seieren over en saa mægtig Modstander, men da den mærkede det var omsonst, og Troens Grændser ubevogtede, udvidede den smaalig sine Landemærker ved naturlige, fysiske og matematiske Vaaben, gjorde Forbund med Klassikerne, og er nu kommet Enevoldsmagten saa nær, som nogensinde. At Sligt efter Tingenes almindelige Gang maatte ske, kan vi se bagefter, men Luther kunde ikke se det forud, ellers vilde Han seet ligesaa skævt til Humanisterne, som til Aristoteles og Juristerne. I en Skildring af det lutherske Tidsrum, burde disse ei været forglemte, da de ved at paastaa et aandeligt Herredømme i det borgerlige Liv, afsondrede dette fra Bibelens Værneting, og stræbte at gøre Kirken til Statens Sygehus. Nu derimod maa jeg haste til Hovedsagen. Luther og hver Klarøiet indsaae vel, hvortil det vilde lede, dersom Fornuften vilde anvende de Grundsætninger, der gjaldt i Sandseverdenen og hos de hedenske Grublere paa Tro og Bibel, og derfor hadede han al Filosofi af sit ganske Hjerte, naar den vilde være selvstændig; det maa 390hver Kristen, thi i det den oplader Munden, erklærer den Aabenbaringen for unødvendig, og, hvor de ere uenige, for falsk. En saadan reiste sig derfor ei heller i Tydskland, før to Aarhundreder efter Reformationen, og i det første Aarhundrede bevægedes Troens Rige kun af Kætterier. Imidlertid havde det humanistiske Studium hardtad aldeles revet sig løs fra Theologien, til hvis Tjener det bestemtes, og i Forbund med Lovkyndigheden givet Staterne en i mange Maader ukristelig Skikkelse efter hedenske Forbilleder. Mathematiken var blevet Sandhedens Prøvesten og Nyttén i det legemlige Liv Maalestokken for Videnskabernes Hæderlighed. Under saadanne Omstændigheder maatte hver boglærd Kristen grue for det Øieblik, da hans Tro skulde dømmes af hans Videnskabelighed, og ivre mod al egenlig Speculation. Kun saalænge hver Kundskabskreds havde i Erfaringen sin eiendommelige Maalestok for Sandhed, kunde Troens Rige bestaae, og et gudeligt Sind kunde ret godt sammenblande den indvortes og udvortes Erfaring saa, at Kristi Mirakler stode som en lignende Erfaringssandhed, der hiemlede Bibelen Tilforladelighed i Troessager. Man kan fra dette Stade godt indse, hvi den kristelige Boglærde i Engelland ligefra Elisabeths Dage ophøiede Erfaringen, og først naar Videnskabeligheden var indskrænket til Slutninger af det Synliges Betragtning, fandt den sin Idræt retfærdiggjort ved Guldmageres og Stjernetyderes Drømme.

391At denne Synsmaade ei længe kan bestaa, er klart fra alle Sider, thi er Troen først saaledes uddrevet af Livet, at den kun staaer som en Trøster ved Graven, da bliver den snart et Skrækkebilede, der forsvinder, saasnart Man stirrer stivt paa den.

Naar Kristendommen igen seirer paa ubegribelige Maader, da vil Troens Baand samle Videnskaberne i en hidtil ukendt Endrægtighed, og Sammenhængen mellem Ideer og Erfaring skues klarere end nogensinde. Vantroen vil derfor ikke uddø, ei heller savne Vei ind i Troens Rige, thi af Naturfilosofiens Aske vil den opstaa som en frygtelig Kæmpe. Sidstegang kom den fra Stjernerne, fra Hedenold og Elementerne, næstegang vil

den opstige som en Drage af Jordens Huler, og med den dybt forborgne Magnet drage Hjerterne fra Gud til sig.

Jeg veed meget vel, at denne Anmærkning maa synes utydelig i mange Dele, men her var ikke Rum til en Afhandling, og de givne Vink ere nok for dem de tilhøre, dem, der kan drage mig til Regnskab for min Vurdering af Erfaringen. De vil let se, at det er dens Selvstændighed jeg misbilliger endog i den snævrreste Kundskabskreds, og at jeg vil, den skal styres af en *kristelig* Ide.

Side 190. Menneskets dybe Fordærvelse kundgør sig ret øiensynlig hos dem, der virkelig tænke paa deres Salighed. Hjertets hellige Lov kræver ubetinget og fuldkommen Lydighed, viste vi den, saa var det ikke meer end vor Skyldighed, og vi ³⁹²havde ingen Løn at forlange, men nu kan Ingen vise den, og en ra sende Fordring er det da, at Gud skal gøre os salige, fordi vi ikke overtræde alle hans Bud. Hvo som betænker dette, ængstes i Samvittigheden, indseer klart, at der uden Syndsforladelse er intet Salighedshaab, og glæder sig ved den tilbudne Naade i Kristo. Men nu indbilde de Fleste sig, at det ikke blot er med Synderen, men med *Synden* den Hellige og Retfærdige har forliget sig, de indbilde sig, at Man kan tilegne sig det store Pant paa Guds ubegribelige Kærlighed, uden at elske ham igen, eller at Man kan elske Ham, uden at beherskes af Lyst til at gøre hans Villie, at Man kan blive delagtig i Kristo og Hans Retfærdighed, uden at blive det i Hans Kærlighed. Hvem der ei kender det menneskelige Hjertes Forvendthed, maa finde Saadant utroligt, men baade den indvortes og udvortes Erfaring beviser det og stadfæster Jesu Ord: Mange skal stræbe at komme ind, men ikke kunne. Hans Raad: derfor stræber *alvorlig!* er det eneste duelige; men Melanchton og Mange siden, have meent at fortjene Tak ved et andet, nemlig at anse Retfærdiggjørelsen som en Frugt paa Troens og Gerningers sammenvoxede Stamme; men Middelveien mellem Sandhed og Løgn duer ikke. At den Hunger og Tørst efter Retfærdighed, som er dennes Betingelse, ogsaa maa aabenbare sig i Menneskets udvortes Omgængelse er ligefrem, men kun paa hin seer Gud, naar Han af Naade skænker den Tro paa Jesum, ved hvilken vi retfærdiggjøres. ³⁹³Har *Hjertet* annammet denne Tro, da te sig Retfærdighedens Frugter i et helligt Levnet, fordi vi ikke længere leve os selv, men Ham, som er død og opstanden for os. Kun det retfærdiggjorte Menneske kan øve ret Dyd, gøre det Gode og fly det Onde af Kærlighed til Gud, men skulde den ville fortjene Noget, da holdt den op at være Dyd, den kan ikke være Bevæggrund til den Retfærdiggjørelse, hvis Frugt den er, og Mennesket kan ikke tilregne sig den, da den virkes af Gud selv. Jeg veed meget vel, at selv Kristne nuomtide ei veed hvad de ret skal tro om den Helligaands Naadevirkninger og de Troendes Liv i Kristo, men just fordi denne Lærdom, der saa klart fremsættes i Skriften, ene giver en Kristen Lys i sin Tankegang, saa han med sikke Skridt kan gennemvandre de Irgange, unyttig og vantro Grublen i denne Egn have opelsket, just derfor skal det staa her.

Side 199. Det ebraiske Sprog var mellem de Kristne i det 17tende Aarhundrede især opbevaret af de reformerte Buxtorfer i Basel, og deres Lærling, den gæve Hamborger: Esra Edzard, som, uden at ville modtage noget Embede, i en lang Række af Aar underviste alle dem for Intet, som vilde høre ham.

Side 226. Hvad Svane egenlig var, er ikke let at sige. Det meste Mærkelige han kom frem med, var udruget i Provst Peder Villadsens Hoved fra Herføgle, og Man kan ikke noksom undres ved at se Sjællands Præster kort efter Rigsdagen ³⁹⁴satte til at være Consumtionsbetiente i deres Menigheder.

Side 227. Griffenfeld har jeg gjort Uret, uden at ville det. At Han elskede sig selv for høit og havde, hvad Ingen bør have: stor Kærlighed til Ære og nogen til Penge, det kan Man vel sige med Sandhed; men at han skulde have elsket disse Ting over sin Gud, det er for haardt sagt. Naar Man seer ham ufortrøden vandre hen til Nicolai Kirke, for at høre hver Student præke som attraaede Kald, naar Man kiger i hans lille Bog, og seer de tykke Streger under Navne som Bagger, Kingo, Peer Jespersen og Deichman, da kan Man vist ikke sige, han solgte Præstekald for Penge. Ingen uden en troende Mand kunde gjort sig den Umage som Han, for at faae Landets Prækestole besatte med dygtige Mænd, og Ingen, uden en Saadan, kunde havt slig Forstand paa Aandens Gave. Alt som Hovmoden kom ind gik Kærligheden, men en saadan Mand, hvem Herren tugtede saa skarp, skal jeg vel bare mig for at dømme, fordi han snublede paa slibrige Høider, hvor Faa vilde staaet fast.

Side 230. Følgende hører væsenlig endog til en kort Skildring af femte Kristians Dage: de franske Hugonotter, som i de Dage uddreves af Ludvig den fjortende, gjorde sig al Flid med at overtale Kongen til at unde dem Ophold herinde. Det kunstige Regnestykke Man satte op om alle de Penge, Land og Skatkammer kunde vinde, havde nær forblindet Kongens Øine, men han havde for Alvor svoret paa den augsborgske ³⁹⁵Be kendelse, og derfor gik han i Raad med sine Præster. Det var ikke Jabrødre, det var Hans Bagger og Masius, Erik Grave i Aars, og andre Slige; og frimodig, som det vel sømmer Kristi Tjenere, gave de Kongen at betænke, om den Forvildelse i Troen, som var at befrygte, kunde med Sølv og Guld opveies. Erik Grave sagde reent ud, at Sligt var et Consilium carnale, og lagde viselig til med Frelseren: søger kun først Guds Rige og Hans Retfærdighed, da skal I faa det Øvrige omsonst! Kongen fandt, at der var Mening i den Tale, og der blev Intet af Handelen, som vel var i alle Maader. Hvad Brandenburg nu har af sin Ge vinst, undtagen Vantro og Synd, det kan vel skrives med et rundt Tal.

Side 231. Lin. 21. Bevægelse for Gæring.

Side 247. Lin. 11. Da kun Gud har Livet i sig selv, burde det hede: uden engang at have vidst hvad det er at leve. Stadfæstelse herpaa kan Man høre af tusinde Munde, naar Man spørger Menneskene, hvad det er at nyde Livet; thi uden at blues, tilstaaer Man sin Attraa efter at nyde det, istedenfor at bruge det. Hvad det er for et Liv som kan nydes, det er: fortæres i nogle faa Aar, er uden videre Oplysning let at indse.

Lin. 26. Naar man ret vil opdage en Tidsalders Begreber om Menneskeværd, da skal Man betragte dens Skoleindretninger, thi hvad den ønsker sig, uden selv at kunne eller ville erhverve, det stræber den at fremstille i den opvoxende Slægt. Holder Man fast ved denne usvigelige 396Grundsætning, da seer Man ret, hvor forlegen Tiden er med sin ringe Levning af Religion, thi denne drives næsten overalt, og ansees i det Hele som en Bisag. At det græske Testamente ei længer læses i de latinske Skoler, er saaledes et af de mest talende Beviser paa Tidsalderens ukristelige Tankegang. Nogle kunne maaske anse det for en Lykke, da Man ellers maatte vente Drengene for den tidlige Alder stadfæstede i en vrang Synsmaade fra de hellige Skrifter; men det bleve de alligevel, og det var visselig ei den Ulempe Man befrygtede. Hvorledes maa Tankegangen være, naar Man frit siger, at Drengene ikke maa læse Testamentet, fordi det Græske er saa slet? Jeg vil ikke spørge, om Man hos de Studerende nu finder mere Indsigt i det Græske, end hos de Gamle, skøndt jeg er overbevist om det Modsatte; men gentage maa jeg mit forhen gjorde Spørgsmaal: hvad *Hovedgrunden* skal være til, at der læres Græsk i de Kristnes Skoler. Sæt, at Testamentets Læsning skadede Fortolkningen af Grækernes Skrifter, saa maa det Samme gælde omvendt, og hvad er da værst, enten at misforstaa Homer og Zenofon, eller Frelseren og hans Apostle: det *følgelige* Svar kan ikke være tvivlsomt, men hvorledes seer det da ud med en Tidsalders Kristendom, der sætter hedenske Bøger over Bibelen? Dog, Tingen er vigtig, og bør ei løselig berøres, thi det gælder ikke blot om det ny Testamentes Misfortolkning, men den Tid forberedes, i hvilken som fordum Bibelen vorder 397ubekendt selv for de fleste Boglærde. Vantroens Udbredelse er den nærmeste Følge, og naar da en Troes Nødvendighed indsees fra Politikens Side, kan en Vulgata og bestemt Fortolkning efter Tidens Leilighed uden Modsigelse gøres gældende. Det er visselig intet Drømmebillede, men et vaagent Øjes Syn paa Tingenes nødvendige Gang. Vist er det jo, at faa eller ingen Forældre nu holde deres Børn til at læse i Bibelen; lægges den nu ogsaa tilside i Skolerne, er det da ikke rimeligt, at alle de, der lægge sig efter Lovkyndighed, Lægekonst og anden verdslig Kundskab, blive stedse ubekendte med den, da netop deres daglige Sysler snarere drage dem fra, end til gudelige Tanker? Er det ikke aldeles vist, at disse, som ofte ei engang have lært Græsk, aldrig vil komme til at læse Testamentets Grundskrift; men om Gud driver dem til Bibelen, maa de, som andre Lægfolk, slaa Lid til den Oversættelse Kirken har stemplet. Man raaber sig hæs imod Hierarkiet og forbereder det netop; thi Noget maa Folkene tro og de Geistlige blive da Troens Herrer. Hvorledes det maa komme til at see ud med disses Bibelindsigt, er ikke tungt at gætte. Ubekendte baade med dens Indhold og Tungemaal komme de til Høiskolen; i et Par Aar, under Adspredelser, delte Sysler og Indsamling af forskellige Kundskaber, skal de ogsaa lære at kende Testamentet. Blev Bekendtskabet fortroligt, var det visselig et Underværk, da det neppe blev 398mer end Enkelte til Del iblandt os, der kendte Bibelen fra Fædrenehuset, og lærte Testamentet halv udenad i Skolen. Med nogle forskruede Begreber om Fortolkningen og uden Evne til paa egen Haand at oversætte et af Pauli Breve forlade da de Fleste Høiskolen, kun løselig kende de Testamentets Indhold, men slet ikke dets Udtryk i Modersmaalet, beholdt de da end Ærbødighed for Skriften, maatte det koste dem uhyre Anstrængelse at blive saa fortrolig med Oversættelsen i Modersmaalet, at de kunde gøre noget ret frugtbart Brug deraf i det kirkelige Foredrag. De Fleste vilde da præke det lærte System og ei bruge andre Bibelsprog end dem, de ved Paragraferne fandt tilskaarne efter den brugelige Læst, og her se vi, hvorledes de faa Høilærde maatte blive Bibelfortolkningens Lovgivere, og selv mellem disse vilde en magelig Eftersnakken snart komme til at herske.

At denne Tid slet ikke er fjern, dersom ingen Omvæltning skeer, er klart for Enhver, som med aabent Øje betragter det Nærværende og hører opmærksom paa de unge Præsters Præk.

Ogsaa i Dannemark er Testamentet, skøndt paa de fleste Stæder for nylig, udelukt af Skolerne. Det var de Boglærdes hardtad enstemmige Ønske, selv gamle Jakob Baden, der vist ellers ikke var anstukket af Nyhedssyge, gjorde tidlig Forslag dertil. Selv han reves hen med Strømmen og indsaa ikke Følgerne; saa gik det vist adskillige retsindige og kristelige Mænd, og det var da intet Under, at Regeringen stadfæste 399de et Forslag, den maatte tro var gavnligt. Men, Sjette Fredriks Øje har alt opdaget at adskillige Skridt bleve gjort paa Forlangende af Tidens mægtige Aand, som just derfor ei vare de viseste, og den Kærlighed til det Sande og Gode, der var den Oldenborgske Stammes Arvegods, har formaaet Ham til at ville ophæve dem. En saadan Landets Fader vil jeg i Guds Navn bede og besværges, at indføre Bibelen i Skolen paa ny. Vel veed jeg, at naar Troen paa den som Guds Ord ei kommer tilbage i Lærernes Hjerter, vil Ødelæggelsen derved ikke undgaaes, men forsinkes vil den, og i al Fald, naar Kongen gør, hvad Gud har sat i hans Magt, da staa de Boglærde allene til Regnskab for de Unge, forville de dem alligevel, da skal Kongen af Norden opstaa som Vidne imod dem, lad dem da forsvare sig, om de kan. Alt hvad Kongen i denne Sag kan gøre, er at befale, at det græske Testamente skal læses af Alle, som holdes til Bogen, og i Skolen oversættes ligefrem, forstaaelig i Modersmaalet.

Side 259. Maaske har jeg, af Frygt for at gøre Kant Uret, dømt ham vel mildt, men det skader ikke naar kun ikke hans Lærdom er vurderet for venlig. Jeg har i Fremstillingen fulgt hans Bog om Religjonen indenfor Fornuftens Grændser, som var den eneste af hans Skrifter jeg havde ved Haanden, og den tyktes mig saare bekvem, da han der selv angiver sine Meningers Forhold til Kristendommen. Sagde han 400der sin Hjertensmening, da har jeg neppe feilet stort, hvis ikke, da har han i dem selv fældet sin Dom, naar han

siger: tør vi ikke være aabenhjertige og sige Alt hvad vi mene, saa skal vi dog være oprigtige: mene hvad vi sige. Det Udødelighedshaab, han vilde bygge paa Nødvendigheden af Lovens Opfyldelse, er, uden Forsoning, det frygteligste af Alt; thi fremstilles Beviset rettelig, da maa det hede: siden Loven ikke opfyldes her, maa den opfyldes hisset, det er, siden vi ikke opfyldte dens Fordringer, maa dens Trudsler hisset opfyldes paa os. Det er det Samme som Skriften siger: forbandet er den, som ikke opfylder alle de Ting, der staa skrevne i Lovens Bog.

Side 294. Fremstillingen af Fichtes Hovedlærdom er især gjort efter hans Anvisning til et saligt Liv, hvor han selv angiver sin Menings Forhold til Kristendommen.

Side 299. Han er da hensovet den gæve Jesu Kristi Tjener: Frands Volkmar Reinhard, han har stridt den gode Strid, fuldkommet Løbet og bevaret Troen, derfor skinner nu Ærens Krone paa hans Hoved. Hvad han har udrettet ved Tale og Skrift og ved sin Indflydelse paa den sachsiske Regering til at dæmme mod Vantro og Bespottelse, det veed kun Gud, men hæderlig skal han ihukkommes, saalænge der er Kristendom i Europa. Ved Hans Grav maa vi, dybt bevægede, sige med Profeten (Es. 8) Den Retfærdige dør, og der er Ingen som lægger det paa Hjerte, de Fromme gaa hjem, og der er Ingen som betænker, at de indsamles for *Uveiret*, de som vandre for Hans Ansigt, forsamlles til Fred og hvile sig i deres Sovekamre. Ogsaa han har nu fundet Ly under Guds Vinger og er udfriet fra den store Fristelse, som skal komme over Jorderige; Herren forsamlle til Ham alle sine Børn, som ei kan taale Synet af Ødelæggelsens Vederstyggelighed. Vaager og beder at I ei skulle *falde* i Fristelsen!

Side 304. I den sidste Tid synes en aandelig Gæring at ville bevæge Sverrig. Endel af Oehlschlægers Digte oversættes og optages af de Yngre med Bifald, medens de Gamle Franskænd, med Leopold i Spidsen, fryse ved at høre Digte berømme, hvis Poesi skal søges i Marven og ikke i glatte Been og en konstig sminket Hud. Nogle Unge, især en Atterbom, prøve selv paa at digte efter den ny tyske og danske Vis, men Man maa vel befrygte, at det mest er Naturfilosofiens Løgtæmænd de løbe efter. Findes der mellem dem Gemytter med renere og dybere Længsler, da skænke Gud dem naadelig med det Livets Vand, som slukker Tørsten evindeligt.

Side 317. Lin. 31. Samlinger for Samfund. Denne Trykfeil minder mig om at jeg har talt Lidt eller Intet om de mangfoldige Videnskabs Selskaber, som, efter Mønstrene i London og Paris, gennem det attende Aarhundrede opstod rundt i Europa. De ere et sanddru Vidnesbyrd om Videnskabelighedens Forfald, det lærer Man baade ved at betragte Krøniken og dem selv. Det kongelige Museum i Alexan⁴⁰²drien kan Man nævne som deres ældste Forbillede, men det Samfund, som i det ottende Aarhundrede fandtes i Konstantinopel er vel det ældste der dannede sig selv. Middelalderens Universiteter var i Grunden ligedanne Samfund, men det første, der selv bekendte den Hensigt at holde Liv i en døende Aandelighed, var vel Academie joyeuse i Frankrig, som vilde opholde den provencalske Digtekunst og udsatte Belønninger for de bedste Sange. Fra den Stund lød ei en Sang der var værd at høre, og det var et ondt Forvarsel, som det franske Academi og andre Selskaber for de skønne Videnskaber vel ei lagde paa Hjerte, men dog stadfæstede; thi at Guld og Ære ei kan opvække Hoveder, men maa fordærve de Opvakte, som stræbe derefter, er ligefrem. Henved Reformationen havde Tydskland mange saadanne Selskaber, men da Aanden kom tillive, forsvandt de af sig selv og kom ei igen før i det 18te Aarhundrede. Allerede dette Blik paa slige Samfunds Historie maa lære, hvad det er for Tidsaldre der avler dem, saadanne nemlig, da Lysten til boglig Konst hendør med Troen paa det Usynlige, da Man ikke ret veed, hvortil de Videnskaber skal bruges, som ei gøre Nytte i det legemlige Liv, men dog af en arvet Ærbødighed bekymres ved den Tanke, at de skulde forgaa. Den stærke Drift til at sysle med aandelige Ting, som ei kan bo uden hos dem, som ere fast forvissede om, at det er for Sjælenes evige Vel de arbeide, er slappet, og ligesom Pietisterne samledes for at ⁴⁰³drive hinanden til Gudsfrygt, saaledes sankede de Boglærde sig, for at drive hinanden til Studering og Skrift. Hver alvorlig Tænkter indseer, at skal der udrettes Noget i Videnskaberne, da maa det ske ved Fleres *forenede* Bestræbelse, den fælleds Tro er det eneste Glas, som kan sanke de adskillige Straaler i een Brændepunkt, men naar den har mistet sin forenende Kraft, mene de Boglærde at erstatte Savnet ved at *forbinde* sig til et Selskab, som skal have fælleds Øjemed. Hvad der i det Hele kan komme ud af, er let at gætte: Videnskabelighed er Bindeordet, men intet Baand; thi naar Troen fattes, staa Videnskaberne adskilte og enhver af deres alvorlige Dyrkere stirrer fast paa den Videnskab, der har vundet hans Tilbøielighed; Stifterne mærke det ikke saa let, fordi det, der drev dem til Forbindelsen, var netop Lighed i deres Tilbøielighed; men siden kan ei ventes anden Forbindelse, end at Medlemmernes Skrifter staa i samme Bind, hvis de ikke, som er rimeligst, vil søge en ny Foreningspunkt i Videnskabernes udvortes Nytte i det borgerlige Selskab.

Den almindelige Nytte, saadanne Selskaber gøre, er, at de bidrage til at Man beholder et Slags Agtelse for Videnskaberne, de ere en lærd Ridderorden, og Adskillige, som i Grunden ei bryde sig stort om det Aandelige, ansføres ved Attraa efter deres Bifald og Lag, til en Flid der beriger Videnskabernes Tøihus.

⁴⁰⁴Det danske Videnskabernes Selskab har, foruden denne almindelige Fortjeneste, den særdeles: i sin første Tid at have samlet Meget til Fædrenelandets Historie, og besørget gode Landkort stukne. Med Ordbogen gaar det derimod kun maadelig, og hvor udlevet Selskabet er, som et saadant, sees deraf, at dets Skrifter, mest om fysiske og matematiske Ting, staa saa at sige udenfor Litteraturen, og Ordbogen

bearbejdes mest af Mænd, som ei høre til Samfundet.

Det Norske Videnskabers Selskab, som oprettedes 1760 af Biskop Gunnerus, Suhm og Schiønning, hændte, saasnart disse Mænd adskiltes, og kun om dets Død mindedes Man siden ved Ligtalerne over dets Medlemmer. Imidlertid har det vist megen Del i den Agtelse for Videnskaber, som udmærker Tronhjems Indbyggere.

Det Skandinaviske Litteraturselskab er et nyt Samfund, og dets Skrifter de rigeste paa Indhold; men dets angivne Øjemed, at arbejde paa en aandelig Forening mellem Nordens Lærde, har det maattet glemme, og er sig neppe noget Fælleds bevidst.

Side 319. Om Snedorf burde været tilføjet: og at gøre den Nyhedssyge latterlig som væmmedes ved den gamle Kristendom og Alt hvad der var ældre end i Gaar.

Side 321. Ved Frederik den Andens Krønike er at mærke, at Peder Resen kun har ordnet og udgivet den. Egenlig er den et Arbejde enten af 405 Arild Hvitfeld, eller rimeligere af en Ubenævnt omtrent fra samme Tid.

Lin. 26. At skyde Harer &c., er en forulykket Frase, især siden Harer ikke spise Kød; og Bogen taber Intet ved at den ansees som udslettet.

Lin. 30. Her burde de flinke, kristelige Mænd: Jacobi og Kampman været nævnedes.

Side 322. Mærkeligt er det, at Videnskabernes Selskab i flere Aar udsatte en stor Pris for en Lovtale over Suhm, uden at nogen indløb, som det kunde være bekendt, og dog skulde en heel Krønike om Danmark være tilfals. At selv en Professor i Historien kan mene Sligt, maa synes utroligt, men dog har Hr. Justitsraad Engelstofft sagt det paa Prent.

Side 327 Lin. 21. overgik Han i Latinen Fader og Forfader, der og vare dygtige Skolemænd.

Side 328. Lin. 30. uden stor Vinding.

— 341. Den Bitterhed, hvormed Herremændene her ere omtalte, har jeg selv under Skrivningen og end mere siden, havt Adskilligt imod, uden dog at kunne fortryde den, da den ikke rammer uden de ukriste lige og haardhjertede, paa hvilke der ikke kan tages for stærkt. Derimod burde jeg klart udsagt, hvad jeg kun foran har peget paa, at i en kristelig Alder, er baade Stat og Almue bedst tjent med, at Landet skiftes mellem et godt Tal Jorddrotter; thi menig Mand behøver Formyndere, og i slig Alder vil Mængden af Godseiere te sig bedre, end Embedsmænd, fordi Egennyttens driver selv dem dertil, som fattes kristen Kærlighed. I en troende 406 Alder har nemlig selv de syndige Begærligheder et aandeligere Præg og frembringe Gerninger, som i vores kaldes Dyder. Jorddroten anseer sig for, hvad han kaldes, sine Tjeneres Husbonde, Han seer ind i Fremtiden og vil ikke forhutle sine Børns Arvelod, og derfor ønsker han sine Tjeneres Velstand.

Betragte vi nu den kristelige Jorddrot, da er han sine Bønders Fader, kan kende og tugte dem som Børn, og der er vist intet Gods hvor jo da Træhesten og det sorte Hul vil gøre sin store Nytte, kvæle Forbrydelser i Fødselen og gøre Slaverierne hardtad overflødige. Naar derimod Adelen vanslægtter i Hjerter og Aand, naar Godserne blive en Kramvare, hvormed der pranges og høkres af Købmænd, Fogeder, Forpagtere, og Enhver som kan faae Penge til Eie eller Laans, da er Herremandsvæsenet Landets Pestilens, og vel maa Danmark takke Gud og Fredrik for Bondefriheden. Vender imidlertid ikke Kristendommen snart kraftelig tilbage, da vil Tilstanden synes værre og for det borgerlige Selskab virkelig være det; thi paa Udsuere vil ikke fattes og hvad skal binde *vanthro* Bønder, som, naar de have Penge, blæse ad hele Verden, ad Ære og Skam? Kristnes derimod Tiden, vil Danmark udentvillig frembyde et skønt Syn med sine Odelsmænd, thi dertil blive Selveierne, naar de ikke for en ussel Vinding sælge Hus og Gaard, men lade dem gaa i Arv gennem Slægten, som i en kristelig Alder altid vil ske. Da vil Bonden ogsaa blive, hvad 407 man nu forgæves taler om, oplyst, der vil egenlig kun blive to Stænder: Boglærde og Lægsmænd. Det vil være en skinnende Tilstand, men vel ogsaa Slægtens sidste her paa Jorden; thi naar Kristendommen da igen forsages, da er menig Mand fuld delagtig i Vantroen og Fordævelsen, da er der ikke længer nogen Hytteslægt, igennem hvilken Kristendommen kraftelig kan genfødes.

Efter denne Forklaring haaber jeg, at ingen retsindig Herremand kan mene min Bitterhed var stilet paa ham, og den øvrige Flok bryder jeg mig ikke om, kunde det hjælpe, vilde jeg gerne strigle den endnu langt skarper.

Hvor de mange Skrivere nævnes, havde vel været det rette Sted til at omtale den periodiske Litteratur, der i en Skildring af det 18tende Aarhundredes sidste 17 Aar, ei bør tavs forbigaaes. Paa en Tid, da kun faa give sig Stunder til at læse tykke Bøger, eller Ro til at dvæle længe ved een Genstand, men Mange dog føle en Slags Trang til at læse og Lyst til at snakke om Allehaande, da ere Blade og Smaabøger, som ugenlig og maanedlig frembære en Blanding af Nyheder, Vers og løselig Tale om Dagens Optrin og Kephest, en kær Skænk. De tykke Bøger forsvinde af de fleste Borde tilligemed Bibelen og det er af Sky for aandelige Alvorstanker, at Man kaster dem under Bænken: allerede heraf kan Man slutte at den periodiske Litteratur

har hjemme i Frankrig og England. Med det 18tende Aarhundrede begyndte den i Tydskland, men her som i Danmark var den længe indskrænket til Aviser og Efterretninger om lærde Sager, et vist Mærke paa Folkenes aandelige Alvor. Hæderligt er det for Danmark, at det første danske Blad af blandet Indhold, den patriotiske Tilskuer, udkom under femte Fredrik, og behøver kun at indbindes for at blive en god Bog. Intet Blad, uden det, spille heller nogen mærkelig Rolle før henimod Revolutionen, men da skedte og en stor Omvæltning; hardtad al Skrift blev Døgnblade, som udgik dels til visse, dels til uvisse Tider, og vel maa vi takke Gud, at den Litteratur var *periodisk*. At Kristendommens og Kongemagtens Uvenner vilde gøre sig Pusterør af slige Ugeblade og Maanedsskrifter var venteligt, men dog gik det en Tidlang læmpeligere herinde, end andensteds. *Minerva*, som ligetil Aarhundredets Udgang hævdede sin Dronningrang, og fremledtes mest af Pram og Rahbek, var vel hverken kristelig eller kongelig, hvad da ei heller kunde ventes af Athenens hedenske Skytsgudinde, men som en saadan førte hun dog blandet Tale, thi hun talte hardtad med alle de danske Tunger, der have rørt sig siden; og til Kaadhed var hun en for alvorlig Matrone.

Iris, Skødebarn af den vakkre, kun alt for lunefulde Tode, maa Man vel kalde en Regnbue, som spaede, at Landet ei dennegang skulde forgaa i Vandfloden, thi vel havde den sagtens sine brogede Farver at takke for Gunsten, men 409den yndedes dog, skøndt mangt et alvorligt, ja kristeligt Ord stod malet paa den.

Lærde Efterretninger stode derimod Fjenderne aabne og haanede den præstelige Antikritik, som Benzen og Rørby ei formaaede at udruste, som de kristne Mænd gerne vilde, men *Iris* underkendte mangan ubillig Dom, og i Badens Universitetsjournal havde de en Modstander som ikke fægtede med Hælene. Ved siden af Damerne stod Rahbek som *Til skuer* og i Førstningen var hans Øje ei dertil udygtigt, mangan Daarlighed udspeidede Han, og snertede den følelig med sin fine Svøbe; men jo længere han stod, des stærkere blev Taagen og Stadet sank synlig under ham, indtil Han omsider roste Alt hvad der skyggede paa Parnas fra Fod til Top. Det er tungt at se et vakkert Hoved saaledes gaa under, fordi det ikke vilde i det Rene med sig selv.

Ei før i de sidste Aar af Seklet udgik periodiske Skrifter, som kan kaldes Kristendommens og alt Godts afsagte Fjender. De navnkundigste er Vantroens Rustkammer (Repertorium) af Malte Møller; *Politisk* og *Physisk* Magasin, og Otto Horrebovs Skandskrift over Jesus og Fornuften; men Bibelen var ikke beenløs, den fulgte dem i Hælene, og hvor Man ei slog Døren i, forsvarte den sig selv med Klem.

I det ny Aarhundrede er den periodiske Litteratur hardtad hensovet, ei fordi Aanderne kræve meer alvorlig Syssel, men fordi de heller vil 410sove eller tjene Legemet, end selv i mindste Maade sysle med sig selv.

Lærde Efterretninger er blevet en Tidende om Litteraturens Død, taler derfor sjelden om noget Levende og da for det meste lidt, om ikke meget bagvendt.

Fallesen udgav indtil for nogle Aar siden et Maanedsskrift for Theologer; det havde ikke stort at betyde, da det vilde gaa en Middelvei mellem sand Kristendom og den saakaldte Oplysning. Da det imidlertid stod aabent for Alle, er saavel dets Middelmaadighed, som dets Ophør uden Efterfølger, et vist Kendemærke paa Præsteskabets aandelige Søvn.

Et Fjerdingsaarsskrift for Theologer har Professor Jens Møller nylig begyndt at udgive, det gaaer vexelvis paa alle Veie; vilde det vænne sig til at gaa sagte og sikkert og ei bryste sig, da kunde det blive godt; men ingen Deltagelse spores. De eneste periodiske Skrifter som fortjene Omtale, ere egenlig det Skandinaviske Selskabs, og Assessor Andreas Ørsteds Fjerdingsaarsskrifter, men hine købes hardtad ikke, og disse ere juridiske; dog findes der i en Indledning til Kirkeretten, der er opbyggeligere end de fleste Prækener nuomtide. Hvor salig Luther dog vilde ryste Theologerne, naar Han der, og i et Par Afhandlinger til det Skandinaviske Selskab, saae den Lovlærde gøre de Skriftkloge til Skamme.

Side 347—49. Hvad her er sagt om Psalmebog og Lærebog vil udentvivl den høiærværdige O411ding og adskillige andre retsindige Mænd optage mig ilde. Det har jeg forudseet, men enddog jeg har veiet mine Ord, kan gerne et upasseligt være indløbet, og det er jeg rede til at bekende, saasnart jeg indseer det. I Hovedsagen er jeg derimod vis paa at have baade Ret i hvad jeg siger, og Kald til at sige det. Hvad der lettest kunde misforstaaes er maaske de Ord, at der i Psalmebogen kun findes saare lidt om *ret* Kærlighed til Gud og Næsten, derfor vil jeg her tydeligere sige min Mening. Denne Kærlighed nævnes og befales tit, men der siges ei stort mere om den, end at den skal drive os til at opfylde vore Pligter og især til Forsonlighed og Gavnildhed. Sandt er det, men en Psalme skal sige mere end en tør Paragraf i Systemet. Den skal i yndige, bevægelige Toner udsjunge det barnlige, broderlige Sindelag, den skal henrykt kvæde om Faderens og Jesu Kristi uudgrundelige Kærlighed, og male et sanddru, levende Billede af den efter Skriftens hellige Historie, især Jesu Levnet. Hvo der tyer til den ny Psalmebog, for at opvarmes af inderlig brændende Kærlighed til sin Gud og Frelser, til Venner og Fiender, Han skal vel føle Savnet, og det lader sig da ei afbevise.

At Lærebogen er tør og langt fra den rette Enfoldighed, og at det sjette Kapitel er aldeles forulykket, det skal hver kristelig Præst sande med mig, naar han vil sige sin Hjertensmening. Tænkte Balle at gøre Bogen tækkelig for Folk over Bondestanden, da har han selv seet sin For412ventning aldeles skuffet, de tilgive ei Bogen dens Kristendom, og Kampes, i alle Maader usle, Bog er dem en langt kærere Ledetraad, thi den leder

dog bort fra Kristus, og det er et uvurderligt Fortrin.

Men hvorfor sige det? Vist nok maa det synes temmelig ligegyldigt, hvilke Psalmer og Lærebøger vi for nærværende Tid have, men det er dog ikke saa, og Hvers Pligt, som seer det, er at fremkalde Opmærksomhed paa saa vigtige Ting. I en historisk Skildring kunde en saadan Forandring allermindest forties, og om jeg ogsaa vilde her dulgt min Overbevisning, kunde jeg ikke engang uden at paadrage mig beføiet Beskyldning for Partiskhed, thi paataler jeg strængt Andres Brøde, maa jeg allermindest tie med offentlige Feiltagelser af Mænd, for hvem Man veed jeg har Ærbødighed, som jeg har for Abrahamson, Balle og Malling.

Jeg veed meget vel, at en bedre Psalmebog vilde dengang hos de Boglærde fundet saamegen Modstand, at den knap var blevet indført, og at de moderne Præster vel i al Fald vilde i Kirken undgaaet de bedste Psalmer, ligesom de undgaae Lærebogens fjerde og femte Kapitel. Jeg veed ogsaa, at de gamle Psalmer med Aand og Salvelse maatte bort, naar de vare til Spot, men det vidner kun stærkere om Tidens Fordærvelse, og at gøre den ret beskuelig, visselig ei at sige ærværdige Mænd Ubehageligheder, det er min Hensigt. Jeg veed ogsaa, at naar Landet igen kristnes, da vil de gamle Psalmer, 413som ei længere ere i menig Mands Haand og Hoved, lettere kunne modtage passelig Forbedring, og gøre langt stærkere Indtryk, men for saadant kan dog Ingen uden Gud forlange Æren.

De to Professorer, som antastede Bibelen kende vel Alle, men de bør dog nævnes, da Skaansel her er ubetimelig og ei bør forlanges af dem selv, enten de saa nu bifalde deres Idræt eller ikke. Det var Andreas Gamborg og Klavs Hornemann, to Mænd, om hvis Hjerter jeg i Øvrigt nødig vil tro ilde. Gud tilgive Dem deres Brøde og lade dem indse deres store Vildfarelse og Ansvar. Jeg behøver ikke at nævne Mere end Nysa og Fortolkningen over Micha, men i al Fald kunde vel Beviser ikke fattes mig paa hvad begge Rigerne veed, og hvad de Mænd selv maatte blues ved at nægte.

Side 350. Nogle ikke umærkelige Forfattere høre endnu til det udgangne Aarhundrede, som burde været omtalte dels ved 321, dels ved 342. Det er Riegels, Sander og Samsø. Lolliken Niels Ditlev Riegels, født 1755 begyndte allerede 1774 at skrive. Han var et godt Hoved, men forvildedes tidlig fra Kristendommen, det ubevogtede Hjerter fyldtes med Galde, og med alt sit Raab paa Sandhed vandrede han dog langt borte fra den, baade gennem Kirkens og Dannemarks nyere Historie. Hans Historie om femte Kristian og fjerde Fredrik, hans Lovtale over Kristian den Anden, 414hans Skandskrifter over Sofia Amalia og Kristian den Sjettede, ere ligesaamange Vidnesbyrd om hans Forvildelse, Partiskhed og Bitterhed. Det var hans Grundsætning, at Præster og Adelsmænd vare Tidens Djævl, og hvorledes han maatte fordreie Alt, for at finde Stadfæstelse herpaa gennem Historien, veed enhver Sagakyndig Mand. Han havde to Krukker staaende hos sig, naar han skrev, en med Sværte og en med Sminke, og neppe een udmærket Mand fik Lov til at beholde sit naturlige Aasyn. Det formindsker imidlertid hans Brøde, ei som Skribent, men som Menneske, at han udentvivl for Alvor mente at have Sandhedskærlighed.

Kristian Levin Sander fra Itzeho, kom fra det Basedovske Institut herind 1783 og blev siden dansk Skribent. Det Meste af hvad han har skrevet kundgør middelmaadige Anlæg og Hovmod over al Maade, men dog har Man fra hans Haand et af de første danske Sørgespil, Niels Ebbesen, og en vakker Vuggevise om Graven. At Niels Ebbesens Mindesmærke gjorde saa stor Opsigt og Lykke, kom deraf at den jyske Herremand havde myrdet en Hersker, og et Adelsbrev skrevet med Fyrsteblood havde Man dengang lige saa grændseløs Ærbødighed for, som Afsky for hvert Andet. Skuespillet er ret kløgtig udtænkt og sammensat, men Poesi er der kun lidt af, og endnu mindre Historie.

Ole Samsø havde et Gemyt med dybe Længsler og havde derfor slet ikke hjemme i sin Tid. 415Han higede tilbage mod de gamle Tider og bevægedes ved den Kraft og Kærlighed, som der aabenbares, men han opnaaede ingen livfuld Beskuelse, han tabte sig i en slappende Følsomhed, og døde med sin Dyveke, hvem han flettede en Krands af Kærminder i det første danske Sørgespil. Tidsalderen jubede, fordi den tyktes at se sit Lefleri adlet, men selv de Bedre henreves af Tonerne, thi de kom dog, hvad sjelden var Tilfældet med de Dages Sang, fra et følsomt Hjerter.

Lin. 27. Æreskænderi for Øreskænderie.

Side 351. Lin. 32. mere bekymrede for Sjælens Vel.

Side 357. Her burde Forslaget og Striden om en forandret Liturgi været omtalt. Under Skriget paa Oplysning vare Kirkerne hardtad blevne tomme; ei allene i de smaa Købstæder, hvor Man mente det hørte til Begrebet om en oplyst Mand at foragte og forsømme Kirke og Sakramenter, men selv paa Landet, hvor Ligegyldighed og verdslig Omhyggelighed størkedes ved de Fornemmes Exempel, Krambodsvendenes Undervisning og mange Præsters Prækener. Man saae Lasterne tiltage sig et frygteligt Herredømme og fremskride med den frækkeste Pande og mærkede, at det endnu var for tidlig at lade hver Mand være sin egen Præst, dersom Landet ikke skulde blive en Røverkule og Staten opløses. Grunden til Folkets Ringeagt for den offentlige Gudstjeneste vilde Man imidlertid ikke søge der hvor den er, i dets Vantro og Fordærvelse; 416thi det havde været at fornærme Tidsalderen, som, ravende i et ægyptisk Mørke og nedsunket i al Uteerligheds Dynd, dog

endnu vil hede oplyst og dydig. Grunden søgte Man da i de gammeldags Formularer og Kirkebønner, og mente, at ny, i Nutidens Smag, skulde lokke Folket til Kirken. Biskop Bøisen fremkom da med et Forslag til en forandret Liturgi, hvilket jeg, med al min Agtelse for den troende, hjertelige Biskop, maa kalde aldeles mislykket, ja i visse Dele endog uoverensstemmende med Bibelen. Næsten almindelig blev det forkastet, og skøndt det var mest fordi Hver vilde have Liturgien omstøbt efter sit Hoved, opløftede dog adskillige Præster Røsten til den gamles Forsvar, og hvad der var saare mærkeligt, en *ung* Præst, Jakob Mynster, stred i deres Spidse ved Siden af den alderstegne Hornfyld. Egentlig burde Hovedspørgsmaalet været hvorvidt en ny Liturgi kunde virke noget Betydeligt i den nærværende Tid, men, om jeg mindes ret, var det kun Paludan og Fallesen, som, uden at ændses stort, omtalte og benægtede det. Ogsaa jeg begyndte ved denne Leilighed at prøve Penne og stred for den gamle Liturgi indtil en bedre kunde gives, hvilket jeg i vor ukristelige Tidsalder ansaae for umuligt. Jeg bekendte den Tro, at det især var Præsterne, der trængte til Forbedring, og at naar de først bleve kristelige, vilde det Øvrige komme af sig selv. Sligt vilde man imidlertid ikke høre: at der, uagtet den ny Psalmebogs Indførelse, vare bleven færre og ikke flere 417 Kirkegængere saae Man, og det var let at indse, at en ny Liturgi ei vilde gøre Underværker, men nu begyndte Man at raabe paa, at det var de Fornemmes Exempel, som havde tømt Kirkerne, og at ene det igien kunde fylde dem. Det er en underlig Tale; vel er det de Fornemmes Exempel, som giver de Ringere *Mod* til at forsømme Kirken og *vise* Ringeagt for Guds Ord, naar de først have *Lysten* dertil; men om Man ogsaa kunde formaa de Fornemme til for et Syns Skyld at gaa i Kirke, hvad var derved vundet? Sæt ogsaa, at de Ringere fulgte med, da var det høieste Udbytte en saadan Ceremonitjeneste, som i Middelalderen og tildels endnu i de katolske Lande. Man spiller her, som overalt paa Overfladen. Var det nok at faae Folket til Kirke, det lod sig vel gøre ved ganske simple Midler, men at genføde den Bekymring for Sjælens aandelige og evige Vel, som driver hen at høre Guds Ord, det er Tingen, uden hvilken alt det Andet er et søvndyssende Gøglespil. Jeg har længe forudseet Indvendingen, at naar de først, ved allehaande Midler, drages til Kirken, kunde Tænkemaaden der omstemmes; men den har Intet at betyde. Kunde man besætte Prækestolene med dygtige kristelige Mænd, da maatte Folket enten omvende sig eller blive borte, thi hvo som ei vil oplade Hjertet for Aandens Sværd, maa grue for det, men hvor er Landet, hvorfra Man vil forskrive dem; thi mellem et ukristeligt Folk kan de ikke opvoxne? Naar Man kommer ret til den 418 Indsigt, at Man af verdslige Grunde maa ønske kristelig Tro hos Folket, da formaaes Præsterne lettelig til offentlig at bekende Tro paa Kristus og Bibelen, men til at grunde paa den, til at tolke den med Varme og Fynd, kan de aldrig bevæges og stærkes, uden ved Hjertets Tro. Prækenen, den lutherske Menigheds Palladium, vil da efterhaanden saa godt som ophøre, ligesom før Reformationen, og Gudstjenesten forvandles til et Skuespil. Nei, lære ikke baade Høie og Lave at grue for det bundløse Svælg som Graven oplader for os Alle, og for den strænge Dommer, som vil kræve vor Sjæl af vor Haand, da føle vi ei heller vor Trang til Guds Ord og Naaden i Kristo Jesu; men føle vi ikke den, hvortil da Kirker og Præster, Psalmer og Liturgier, det er alt kun Gøglespil som dysser os i Søvn og indbilder os, at vi ikke have forloret Tro og Guds frygt. Dette kan ikke siges tit og lydeligt og indtrængende nok; thi Tiden staaer paa en Vendepunkt, det er klart, den *frække* Vantroes Time er forgangen; Ligegyldighed, maskeret Vantro og Overtro, det er de Uhyrets Hoveder, som nu vil komme tilsyne. Den seirende Vantro har nedlagt Vaabnene, da den i det Hele ingen Modstand længer fandt, fordi dens Børn i andet Led have hverken Lyst eller Kraft til aandelig Sysse, og fordi de vil drage den størst mulige Fordel af Seieren. Enten fordybe de sig aldeles i det Legemlige, eller de grunde paa, hvorledes de skal bruge Troens Levninger, som de 419 gerne taale hos Folket, naar de kun selv kan være fri, og som de vel stræbe at opholde, saasart de indse det er deres timelige Fordel. De som ei endnu have kastet Troen, ere for det meste lunkne, de mene der er Fred og ingen Fare, fordi Skriget holder op; indbilde sig, at Kristendommen har seiret, naar Man ved Kirketugt og andre udvortes Midler igen faaer den offentlige Gudstjeneste i Gang, stemmer Talen lidt kristelig og sørger lidt for den udvortes Ærbarhed. Saaledes er det gaaet i Engelland og flere Steder; hele Luthers Menighed er paa Veien dertil, og hvor denne Søvnens Aand faaer Overhaand, der er Alt tabt, thi paa dem, som tro sig karske, er al Lægedom spildt. Nei, kan Bibelen ikke igen blive Lærdes og Læges dyrebareste Eiemon og kæreste Ven, da er Alt andet Blændværk. Hvorledes dette kan ske er vist nok ubegribeligt, for Mennesker er det umuligt, men for Gud ere alle Ting mulige. Det har noget sært Opløftende at stirre hen paa et Vilderede, hvor ingen Udgang er at finde for menneskelige Øjne, hvor Tanken maa staa stille, men Hjertet dog kan løfte sig til Gud i det Haab, at Han vil, hvad han kan, ved en Lynstraale knuse Stammer og Gærder, gøre Udsigten fri og Udgangen let. At jeg om *Norden* har dette Haab, har jeg med mangt et Ord givet tilkende, og det allene giver mig Kræfter og Mod, saa jeg ikke trættes eller forsager, om Tale end kunde synes forgæves mellem Døve og Blinde, Lunkne og Kolde, eller farlig mel420 lem saa mange, der skære Tænder over det Sandhedsord de ei kan imodstaa. Mit Haab grunder sig først og fremmest paa Guds Langmodighed og inderlig Barmhertighed, som vil at alle Mennesker skal blive salige og komme til Sandheds Erkendelse. Det stadfæstes ved alle Krønikens Mærker, lige som allerede Luther og Melancton spaaede, at Kristendommen skulde finde Tilflugt og Ophold i Norden, naar den ødtes og hendøde i Tydskland. Det oplives endelig, hvergang jeg, med Forundring og Tak til Gud, seer tilbage paa mit eget Levnet og den Barmhertiges underfulde Førelser med mig. Jeg vilde dristig udleet Den, der for 10 Aar siden vilde sagt mig, at jeg skulde blive en troende Kristen, og dertil var visselig ingen Udsigt. Endnu for mindre end 3 Aar siden, mente jeg at være en fuldkommen Kristen, skøndt jeg aldrig, for *selv* at oplyses og opbygges, tog min Bibel i Haand, kort, skøndt Kristendommen sad i mit Hoved, og kom kun i Begeistringens Øjeblikke i Hjertet. Dog er Bibelen, lovet være Gud, blevet mit dyrebareste Eiemon, al min Kundskabs og Glædes Kilde. Dansk er jeg af Æt, og tør jeg ikke da haabe, at mine Frænder kan ledes til den samme Erkendelse, at den nordiske Alvor dog omsider ved Guds Førelser vil overvinde alle Betænkeligheder, og sukke om Lys til Lysenes Fader, til al Freds

og Saligheds Gud, om Fred i Liv og Død, og Salighed hisset. Gøre de det for Alvor, da ere de frelste, thi vide I, som ere onde, at give 421eders Børn gode Gaver, skulde da ikke mere den himmelske Fader give alle dem sin Helligaand, som beder Ham derom, og Aanden skal da nok drive dem til sit Ord.

Side 363 Lin. 4. et Slags (Feldtslags) sørgelige Rang.

Side 363. Lin. 18. Sikkerlig ville Mange drive Spot med mine Forhaabninger om Norges Høiskole, og det skal ei let kunde afgøres hvad der er mest latterligt, enten at tiltro Skolen saamegen, eller saadan Indflydelse. Herpaa har jeg kun at svare: at jo mere Man spotter med Indretningen, deskærere skal det være mig; thi var den et af Tidsalderens Afgudsbilleder, kunde intet skikkeligt Menneske vente noget godt, ingen fornuftig Mand noget Stort deraf. Nei, netop fordi saamange kalde Skolen et ubetydeligt Legetøj og ønske dog i deres Hjerter at kunne forhindre dens Opreisning, eller gøre den uduelig, derfor har jeg saa godt Haab. Der sidder nemlig en Gammel af Dage, høit over Himmelen, som Faa nuomtide bryde sig synderlig om, men hvis Daarlighed dog udentvivel er visere end Menneskenes Kløgt, og hvis Skrøbelighed formaaer mere, end al deres Størke. Han siger om sig selv: Mine Tanker ere ikke eders Tanker, og eders Veie ere ikke mine Veie, thi Himmelen er høiere end Jorden, derfor ere mine Tanker høiere end eders Tanker, og mine Veie høiere end eders Veie. Den samme Evigheds Olding har i de fremfarne Dage altid havt for Skik, at bruge Smaafolk 422og Smaating til sine Kæmpeværker, thi hvad der agtes høit af Verden, er en Vederstyggelighed for Ham. Verden har naturligvis leet ad hans Redskaber og Anlæg i Begyndelsen, men den leer bedst, som leer sidst, og det har Verden endnu aldrig kunnet drive det til. Naar den paa Kraft og Fremgang mærker at Gud er der, da farer den til med Blus og Stænger og Sværd, for at slaa Ham ihjel eller dog drive ham bort, det lader ogsaa, som han gaar hjem, naar hans pinte Vidner befale Ham deres Sjæle, men Han kommer igen, og naar da Verden mærker, at Han er den for stærk, da veed den ikke bedre Raad end at vænne sig til sin Evigheds Syssel, Graad og Tænders Gnidsel. Om nu Norges Høiskole skal være Grundstenen for en ny synlig Guds Kirke; det veed kun Han; men at Varslerne omtrent vil se saaledes ud, hvis den langmodige og barmhjertige Gud endnu *eengang* miskunder sig over Norden, det tykkes evig vist, ikke fordi jeg tiltroer mig stor Kløgt, men fordi Gud i sit Ord har ladet mig stykkevis erkende Hans Husholdning. Havde blot en halv Tylt af den ny Skoles Lærere samme Tanker, da skulde Verden snart bare sig for Latter. Amen!